

قدرت دریایی جمهوری اسلامی ایران (ابعاد و مؤلفه‌ها)

مؤلف

احمد کریمی

دانشگاه و پژوهشگاه عالی دفاع ملی و تحقیقات راهبردی

تهران - ۱۳۹۸

سرشناسه	کریمی، احمد، ۱۳۵۱-
عنوان و نام پدیدآور	قدرت دریایی جمهوری اسلامی ایران (ابعاد و مؤلفه‌ها) / مؤلف احمد کریمی؛ ویراستار وحید ریاضی، رضا خدایی.
مشخصات نشر	تهران: دانشگاه و پژوهشگاه عالی دفاع ملی و تحقیقات راهبردی، مرکز انتشارات راهبردی، ۱۳۹۸.
مشخصات ظاهری	۲۷۶ ص.
شابک	۹۷۸-۶۲۲-۲۲۸-۰۵۶-۱
وضعیت فهرست نویسی	فیا
یادداشت	کتابنامه: ص. ۲۶۱.
موضوع	نیروی دریایی — ایران
موضوع	Sea-power -- Iran
موضوع	ایران. ارتش. نیروی دریایی
موضوع	Niruye Darya-i Artesh Iran
موضوع	ایران — سیاست نظامی
موضوع	Iran -- Military policy
شاسه افزوده	دانشگاه و پژوهشگاه عالی دفاع ملی و تحقیقات راهبردی، مرکز انتشارات راهبردی
رده بندی کنگره	۶۲۲.۰۵۶
رده بندی دیویی	۳۵۹/۰۰۹۵
شماره کتابشناسی ملی	۵۹۰۲۸۱

قدرت دریایی جمهوری اسلامی ایران (ابعاد و مؤلفه‌ها)

تألیف: احمد کریمی

ویراستار ادبی: وحید ریاضی، رضا خدایی

صفحه‌آرا: مرکز انتشارات راهبردی دانا

نوبت چاپ: اول - ۱۳۹۸

طراح جلد: زهرا مهدوی

ناشر: انتشارات دانشگاه و پژوهشگاه عالی دفاع ملی و تحقیقات راهبردی

شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه

قیمت: ۵۱۰۰۰۰ ریال

همه حقوق چاپ و نشر این کتاب محفوظ است.

انتشارات دانشگاه و پژوهشگاه عالی دفاع ملی و تحقیقات راهبردی

نشانی انتشارات: تهران. ضلع شمالی بزرگراه شهید بابایی، بعد از اتوبان هنگام،

دانشگاه و پژوهشگاه عالی دفاع ملی و تحقیقات راهبردی، انتشارات دانشگاه عالی دفاع ملی

نشانی اینترنتی: www.sndu.ac.ir

تلفن ۲۲۹۷۰۳۴۳

فهرست مطالب

۱۵	پیشگفتار
۱۹	فصل اول: تاریخچه و مفاهیم
۲۱	بخش اول: تاریخچه
۲۱	سیر تاریخی دریانوردی و قدرت دریایی در ایران
۲۹	علل دور شدن ایرانیان از دریا
۳۱	بخش دوم: مفهوم شناسی
۳۱	قدرت ملی و قدرت دریایی
۳۳	ژئوپلیتیک و موقعیت جغرافیایی
۳۶	موقعیت جغرافیای قدرت دریایی
۳۷	تأثیر دریا بر قدرت ملی و بین‌المللی کشورها
۵۳	فصل دوم: ارکان جهت‌دهنده قدرت دریایی
۵۵	مبانی دینی
۶۰	مبانی حکومتی
۶۳	اسناد بالادستی
۶۶	سیاست‌های کلی ابلاغی از سوی مقام معظم رهبری مد ظله‌العالی
۷۰	سیاست‌های کلی توسعه دریامحور (در شرف تصویب)
۷۲	قوانین برنامه‌های توسعه کشور
۷۵	سند جامع توسعه دریایی کشور (در شرف تصویب)
۸۰	مبانی حقوقی
۸۳	فصل سوم: مبانی نظری قدرت دریایی
۸۵	نظریه‌های ژئوپلیتیکی قدرت و جایگاه ایران در این نظریه‌ها
۹۳	نظریه‌های ژئوپلیتیکی قدرت دریایی
۹۳	نظریه قدرت دریایی سیلاک
۹۳	نظریه قدرت دریایی ماهان
۱۰۵	نظریه قدرت دریایی ریچموند
۱۰۶	نظریه قدرت دریایی جفری تیل
۱۰۸	نظریه قدرت دریایی دکتر حافظ‌نیا
۱۰۸	سایر نظرات اندیشمندان جهان، پیرامون قدرت دریایی
۱۱۳	فصل چهارم: بررسی قدرت دریایی کشورهای منتخب
۱۱۶	جمهوری هندوستان

۱۲۷	جمهوری خلق چین
۱۴۵	فصل پنجم: حوزه‌های ژئوپلیتیکی منطقه غرب آسیا
۱۴۷	ژئوپلیتیک منطقه غرب آسیا
۱۴۹	موقعیت ایران در منطقه غرب آسیا
۱۵۲	ژئوپلیتیک دریای خزر
۱۵۹	ژئوپلیتیک خلیج فارس
۱۷۵	ژئوپلیتیک تنگه هرمز
۱۷۸	ژئوپلیتیک اقیانوس هند و دریای عمان
۱۹۱	فصل ششم: آمایش سرزمینی جمهوری اسلامی ایران
۱۹۳	وضعیت کلی
۱۹۹	اندازه جمعیت و نیروی انسانی ماهر و دریانورد
۲۰۳	راهبرد توسعه مدیریت ساحلی
۲۰۶	چالشها، تنگناها و محدودیت‌های موجود در توسعه سواحل جنوبی کشور
۲۰۷	توجه به آمایش سرزمین، در مسیر پررفت قدرت دریایی
۲۱۱	فصل هفتم: مفهوم رشد، توسعه و پیشرفت
۲۱۳	مفهوم رشد، توسعه و پیشرفت
۲۱۸	ابعاد توسعه
۲۲۱	توسعه ملی
۲۲۱	توسعه پایدار
۲۲۳	پیشرفت از منظر مقام معظم رهبری
۲۲۵	پیشرفت دریامحور
۲۲۹	پیشرفت دریامحور در جمهوری اسلامی ایران
۲۳۵	فصل هشتم: وضعیت قدرت دریایی کشور
۲۳۷	وضعیت موجود قدرت دریایی ج.ا.ایران
۲۳۹	ظرفیت‌های موجود برای پیشرفت قدرت دریایی ج.ا.ایران
۲۴۱	محدودیت‌ها و موانع موجود در مسیر پیشرفت قدرت دریایی ج.ا.ایران
۲۴۷	فصل نهم: جمع‌بندی و نتیجه‌گیری
۲۵۷	سخن پایانی
۲۶۱	فهرست منابع و مآخذ

«أَلَمْ تَرَ أَنَّ الْفُلُكَ تَجْرَى فِي الْبَحْرِ بِنِعْمَتِ اللَّهِ لِيُرِيَكُمْ مِنْ آيَاتِهِ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِكُلِّ صَبَّارٍ شَكُورٍ»

«آیا نمی‌بینی که چگونه کشتی به دریا به لطف و احسان خدا سیر می‌کند تا به شما بعضی از آیات قدرتش را بنمایاند؟ همانا در این کار آیاتی (از عجایب حکمت‌های خدا) البته بر هر شخص صبور (در بلا) و شکرگزار (در نعمت) پدیدار است.» (سوره لقمان، آیه شریفه ۳۱)

دریاها به دلیل شرایط منحصربه‌فردی که دارند، به کشورهای ساحلی خود، مزایای بسیاری را عرضه می‌کنند که بهره‌برداری صحیح از این مزایا، تولید قدرت را به همراه دارد. منافع حاصل از دسترسی به دریا برای یک کشور، یک ملت موضوعی حیاتی و همراه با فواید راهبردی بزرگ و کلان است و ارزش این مهم تا آن حد است که فرماندهی معظم کل قوا^۱، از اهمیت روزافزون ظرفیت راهبردی دریا (به‌ویژه برای ایران آزاد) در پیشرفت کشور سخن به میان آورده و می‌فرمایند: «... همان‌طوری که همه ما می‌دانیم، دریا برای یک کشور، یک فرصت بزرگ برای پیشرفت و حفظ منافع ملی است. فواید دریا برای یک کشور و یک ملت، فواید راهبردی است؛ فواید بزرگ و کلان است. کسانی با تسلط بر دریا و دریانوردی در طول قرن‌های پی‌در پی - تقریباً در طول چهار قرن - توانستند قدرت بین‌المللی خودشان را تا سرزمین‌های دوردست گسترش دهند. به ملت‌ها ظلم شد، سرزمین‌ها غصب شد، منابع ملت‌ها تضييع شد؛ اما آن دولت‌ها و کشورهای مسلط بر دریا،

توانستند از این طرق ظالمانه برای خود حیثیت‌های مادی و قدرت‌های بزرگ فراهم بیاورند...» (بیانات مقام معظم رهبری در صبحگاه کارخانجات نداجا- بندرعباس، مورخ ۱۳۹۰/۰۵/۰۱).

دریا از دیر باز همواره نقش تعیین‌کننده‌ای در قدرت ملی کشورها ایفاء نموده و کشورهاییی که دارای مرز آبی بوده و به دریا راه داشته‌اند، از برتری بیشتری نسبت به سایر کشورهای فاقد مرز آبی برخوردار می‌باشند. منافع کشورهای صاحب دریا ارتباط مستقیم با خواسته‌ها، نیازها، توانایی‌ها و فرهنگ آن‌ها دارد و در واقع سیاست دریایی آن کشورها را عینیت می‌بخشد. این سیاست در قالب راهبرد دریایی تبیین می‌گردد و اهداف اقتصادی، سیاسی و نظامی را دنبال دارد. موفقیت در اهداف مورد نظر بستگی به توان به‌کارگیری نیروی انسانی، ابزار و تجهیزات، در حد فراگیر دارد که قدرت دریایی را به‌وجود می‌آورد (سیاری و طحانی، ۱۳۹۰: ۱۳).

واژه قدرت دریایی برای اولین بار در سال ۱۸۹۰ میلادی توسط آلفرد ماهان^۱ مورد استفاده قرار گرفت و الگویی مبتنی بر نقش عامل را برای قدرت دریایی ارائه نمود. به‌نظر وی در نزاع بین قدرت‌ها، نیروهایی که در رفعت دریایی قرار دارند از امکانات بیشتری برای در دست گرفتن ابتکار عمل برخوردار هستند و به‌طور خلاصه، تصمیم‌گیری در خشکی با کنترل بر دریاها مشخص خواهد شد.

بر اساس این بینش، راهبرد مشترک همه استعمارگزاران و ابر قدرت‌های جهان، محدود نمودن دسترسی ملت‌ها و دولت‌ها به دریا و محصور نمودن کشورها در خشکی و محروم نمودن آنها از دریا، برای عقب‌نگهداشتن از کاروان تمدن جهان و کاهش سواحل دریایی برای بعضی دیگر به‌منظور کاهش ارزش راهبردی بوده است.

امروزه، فناوری‌های نوین، ساخت و توسعه تجهیزات تحقیقاتی، اکتشافی و نظامی غواص در اعماق آب‌ها، امکان استفاده از منابع و منافع موجود در زیر سطح و به‌کارگیری توانان علوم و مهارت‌های دریایی را میسر ساخته و قدرت دریایی را از انحصار حوزه نظامی خارج نموده و مؤلفه‌های مؤثر بر آن را افزایش داده است (مانیکوم، ۲۰۱۴: ۱۷).

از سوی دیگر و از آن جا که توسعه همه جانبه، متکی به ارتباط روزافزون با اقصی نقاط جهان است، ارتباط دریایی، استفاده از فضای ساحلی و توسعه سواحل از حیث مراکز جمعیتی، صنعتی، تجاری، فنی و کشاورزی از ارکان پیشرفت محسوب شده و بسیار حائز اهمیت می باشد، لذا می توان گفت در دنیای امروز، دیگر الگوی ارائه شده توسط نظریه پردازانی هم چون؛ ماهان، دیگر کافی نمی باشد و نیاز است این الگو با لحاظ سایر ابعاد مؤثر بر قدرت دریایی به روز گردد.

جمهوری اسلامی ایران در حساس ترین نقطه غرب آسیا هم چون پلی دریای خزر، بزرگ ترین دریا به عمان را به خلیج فارس و دریای عمان متصل می کند و گذرگاهی برای ارتباطات اقتصادی، فرهنگی، اجتماعی، سیاسی و امنیتی به عنوان دروازه جهانی شرق، غرب، جنوب و شمال محسوب می شود. با این وجود در طول تاریخ (جز زمان هایی کوتاه و گذرا)، از سوی دولت مردان و حتی مردم ایران، توجه چندانی به این مهم صورت نگرفته است.

فرماندهی معظم کل قوا^۱ با و ا ترف کامل به اهمیت دریاها و نقش آن در پیشرفت کشور، وجود تهدیدات فرمانطقه ای و لزوم داشتن دست بلند جهت مقابله با این تهدیدات، در سالیان اخیر سفارشات مؤکدی به مسئولان نظام جهت تغییر نگاه و لزوم توجه به سواحل و دریاها ی پیرامونی و آزاد داشته اند. معظم له در این باره می فرمایند:

«... این که نیروهای یک ملت، جوانان یک ملت، در برابرای آزاد سیطره خودشان را بر دریاها اثبات کنند و نشان بدهند، این مدلل کردن عزت و قدرت یک کشور است...» (بیانات مقام معظم رهبری در دیدار با کارکنان و خانواده های نیروی دریایی ارتش و سپاه بندر ماس، تاریخ ۱۳۹۰/۰۵/۰۱).

ایران یک کشور دریایی است و لذا برای چنین کشوری، بهره مندی از قدرت دریایی متناسب با نیازهای راهبردی، اقتصادی و امنیتی آن، به منظور حفاظت از مرزهای آبی و پیشرفت تأسیسات ساحلی، جزایر، فلات قاره، ناوگان تجاری و نیل به آرمان و اهداف ملی و به طور کلی تأمین منافع جمهوری اسلامی ایران و صیانت از این منافع، امری اجتناب ناپذیر است. نکته مهمی که برای تحقق این امر لازم است، لزوم تغییر رویکرد مسئولین کشوری و لشکری در نگرش به دریاها و توسعه قدرت دریایی کشور است.

در این رابطه، عوامل متعددی وجود دارد که این تغییر رویکرد را تأیید می‌نماید. ازجمله این عوامل می‌توان به موارد زیر اشاره نمود:

- موقعیت ژئوپلیتیک و ژئواستراتژیک و ویژگی‌های جغرافیای طبیعی، اقتصادی و فرهنگی کشور؛
- وجود مرزهای گسترده آبی در شمال و جنوب کشور و ژئوپلیتیک مهم دریای خزر، خلیج فارس، دریای عمان و شمال اقیانوس هند؛
- وجود مهم‌ترین منابع نفت و گاز جهان در منطقه؛
- انجام بخش عمده صادرات و واردات کشور از طریق دریا؛
- امتداد یافتن اکثر خطوط مواصلاتی راهبردی جمهوری اسلامی ایران در دریاها، به‌ویژه اقیانوس هند؛
- لزوم بهره‌برداری از منابع ایران موجود در دریا؛
- حضور دشمنان جمهوری اسلامی ایران در اقیانوس هند و دریاها؛
- تهدیدات دریای پهنه متصور، هم‌چون؛ دزدی دریایی، تروریسم و... (مصاحبه با صاحب‌نظران).

اما آن‌چه در سال‌های گذشته شاهد بوده‌ایم، بخش مهمی از مختلف نظامی و غیرنظامی دریایی (هم‌چون؛ سازمان بنادر و دریانوردی، مراکز آمارگیری دریایی، صنایع دریایی، شرکت‌های نفت‌کش و کشتی‌رانی و...)، هر یک به‌صورت مجزای، امور مربوطه را پیش می‌برند. در همین رابطه و به‌منظور بهره‌گیری مطلوب از فرصت دریایی موجود برای دستیابی به اهداف کلان کشور، توجه به توسعه متوازن و پایدار ملی با رویکرد دریامحور ضروری بوده و لازم است این موضوع در سیاست‌های کلی کشور مد نظر قرار گیرد.